

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук,
доцента Гальчук Оксани Василівни на дисертацію
Ступницької Галини Ігорівни «Жанрові особливості
комедії в англійській, німецькій, українській драматургії
(кінець XIX – початок XX ст.)», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство

Драматизація всіх жанрів – це без перебільшення одна з визначальних тенденцій літературного процесу кінця XIX – початку XX ст., системним виявом якої стали теорія і практика «нової драми». Дослідження національних моделей рецепції її традицій, специфіки кореляції традиційної («старої») і модерної драматургії, способів і форм авторської реалізації новітніх естетичних установок є частиною затребуваних і перспективних наукових студій, спрямованих на подальше вивчення літератури порубіжжя як феномену світового художнього континууму. Затребуваними є і студії в царині жанрології, адже одним з аксіоматичних постулатів сучасної науки є теза про рухливість дефінітивних рамок, що спонукає до пошуку нових терміносполук або ревізії й подальшої трансформації відомих. Особливої ваги набувають і компаративні дослідження української літератури кінця XIX ст., характерними ознаками якої стали бурхливий розвиток театру, жанрово-тематичне розмаїття драми, формування різних драматургічних дискурсів й оприявлення театральності як впливу театрального на всі інші жанри.

Тема наукової праці Галини Ігорівни Ступницької цілком відповідає означеним напрямам дослідження нашого літературознавства і компаративістики зокрема. А відтак про актуальність її дисертації сигналізує кілька моментів: обраний період розвитку літератури, який, попри значну кількість наукових праць останніх десятиліть, залишається привабливим і результативним для вивчення; доробок знакових представників різнонаціональних варіантів драматургії як об'єкт дослідження, проаналізований крізь призму сміхової стихії; спроба зіставлення творчості митців споріднених і неспоріднених літератур як перспективи визначення особливостей національних художніх картин світу, злютованих з авторських.

Тема дисертації суголосна і науковій проблематиці кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, що відповідає комплексній темі дослідження «Переклад та його роль у контексті взаємодій національних культур (дискурс, складники, функції)».

Г. І. Ступницька поставила за мету визначити жанрову специфіку комедій кінця XIX – початку XX ст. в українській, англійській, німецькій драматургії та з'ясувати тенденції, характерні тогочасному літературному процесові, що цілком відповідає темі дисертації. Проте в тексті праці (с. 18) варто зняти формулювання «комплексний аналіз», оскільки це спосіб досягнення, а не мета.

Задля її досягнення дисертантка означили комплекс завдань, серед яких і ті, що вимагають висвітлення теоретичних й історико-літературних аспектів, і ті, що стосуються широкого кола питання поетологічного характеру (сюжетотвірні, проблемно-тематичні та психологізаційні аспекти комедій, особливості втілення авторських концепцій людини). Вони підпорядковані магістральному завданню простежити типологічні збіги і розбіжності в англійській, німецькій, українській порубіжній комедії та визначити емоційно-інтелектуальні прерогативи тогочасної сміхової культури.

У центрі уваги Г.І.Ступницької опинились твори О. Вайлда, Б. Шоу, Г. Гауптмана, І. Карпенка-Карого і М. Кропивницького як репрезентантів драматургії кінця XIX – початку XX ст. Щоправда, мотивація вибору названих текстів як п'єс із «комедійною домінантою» (с. 19) не видається цілком переконливою, бо постає питання, чому інші комедії цих авторів не ввійшли до переліку об'єктів дослідження. Окрім того, варто було назвати і твори тих драматургів, які складають широкий контекст (що властиво для досліджень у річищі порівняльного літературознавства), активно проаналізований у першому розділі праці.

Предметом дослідження – художніми формами вияву національного гумору і сутністю естетичної концепції комічного та специфікою його вираження в комедіях О. Вайлда, Б. Шоу, Г. Гауптмана, І. Карпенка-Карого й М. Кропивницького – зумовлений вибір наукових методів, використаних у праці. Дисертантка комбінує класичні і новітні методики, поєднує аналіз конкретного тексту з визначенням типових тенденцій на основі аналітичного осмислення контексту. Домінантними стали органічні для компаративних досліджень порівняльно-типологічний, генетичний, культурно-історичний, герменевтичний, інтертекстуальний методи.

Дисертація Г.І.Ступницької має новаторський характер. У досить розлогому й деталізованому поясненні авторка формулює новизну одержаних результатів, акцентуючи на першості в порівняльному аналізі жанрової специфіки англійської, німецької та української комедії порубіжжя, індивідуальних особливостей її поетики, у тому числі й образних утілень концепції людини, оприявленої в доробку представників різних літератур.

Структура наукової праці підпорядкована її меті і завданням: перший розділ присвячений теоретичним та історико-літературним аспектам дослідження, другий і третій – компаративному аналізу комедії порубіжжя з погляду жанрології і з'ясуванню специфіки тлумачення особистості в них.

Зауважу, що одним із вихідних положень будь-якого дослідження художніх здобутків у царині порубіжної драматургії, особливо української, є окреслення дискурсів. Якщо тогочасна західноєвропейська драматургія асоціюється насамперед із таким феноменом, як «нова драма», то в нашій літературі поряд із зародженням модерного потужно функціонував реалізоцентристський (традиційний). Саме його репрезентантами є І.Карпенко-Карий і М. Кропивницький, твори яких обрані для аналізу. Тож дисертантка свідомо ускладнила собі завдання, адже реєстр типологічних збігів за визначенням не надто осяжний. Але це дало можливість посилити

аналіз розбіжностей та акцентувати на національній специфіці драматургійного втілення комічного.

У першому розділі – *«Теоретичні та історико-літературні аспекти дослідження»* – Г.І.Ступницька робить спробу з'ясувати аспекти вивчення проблеми генези і структурування жанрових особливостей та проаналізувати типології. В об'єктив дисертантки потрапляє великий пласт комедій кінця ХІХ – початку ХХ ст., аналізуючи які, вона доходить слушного висновку про «органічне поєднання традиційного та новаторського як невичерпне джерело стрімкого розвитку комедійного жанру в переходову добу» (с. 40), виокремлює характерні для тогочасної комедії проблемно-змістові та поетологічні доміанти. Розділ насичений фактажем, покроковими зіставленнями різних авторських і національних модусів у царині комедіографії, проте, вважаю, йому не вистачило певної збалансованості: помітний нерівномірний розподіл уваги між теоретичним та історико-літературним матеріалом з перевагою останнього. В окремих випадках дисертантка обмежується констатацією на кшталт «У творах англійських комедіографів окреслено новий погляд на людину і світ» (с. 29), «традиційні прийоми німецьких драматургів» (с. 32) або, акцентуючи на лінгвістичних аспектах (що, безумовно, важливо, коли мова йде про тогочасний новий погляд на потенціал слова), обмежується посиланням на дослідників.

Осмилюючи специфіку жанрових структур в англійській, німецькій та українській драматургії порубіжжя, Г.І.Ступницька доводить, що модифікація комедійної парадигми породила синкретизм і відносність чіткого розмежування жанрових різновидів (с. 64), які зумовили актуальність питання типології. Дисертантка виокремлює у творах Б. Шоу, О. Вайлда, Г. Гауптмана, І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького на рівні типології стильові характеристики, сукупність сюжетних ходів, мотивів, образів, зображальних засобів. Щоправда, якщо типологічний діапазон українських комедій окреслений досить чітко, то щодо англійської та німецької комедії варто було закцентувати і на комедії характерів нового типу (Г.Гауптман), і комедії-парадоксі (О. Вайлд), і на комедії-дискусії (Б.Шоу), що стали жанровими новотворами саме цієї історико-літературної доби. Власне, тому і видається дискусійною дефініція п'єс Б. Шоу «соціально-психологічними» (с. 58), як і смілива, але не обґрунтована паралель твору М. Кропивницького «По ревізії» з драмою абсурду «Чекаючи на Годо» С. Беккета (с. 66). Проте, якщо в цьому розділі окремі аспекти означено пунктирно (власне, теоретичний дискурс не є магістральною метою в роботі з порівняльного літературознавства), то ґрунтовне прочитання текстів, широкий контекст і цікаві спостереження як результат пошуків типологічних збігів і розбіжностей переконують у виваженості концепції, яку обстоює авторка, у наступних розділах праці.

Так, у другому розділі – *«Жанрово-стильова своєрідність комедії в англійській, німецькій та українській драматургії»* – Г.І.Ступницька зосередилась на жанрових інноваціях, виокремивши сюжетотвірний, проблемно-тематичний, психологізаційні аспекти; проаналізувала особливості конфлікту та закцентувала на такій домінанті жанротворення, як

контраст. Принагідно дисертантка порушує питання розвитку і трансформації драматургами традицій попередніх епох. Погоджуюсь, що твори О.Вайлда в цьому сенсі є ілюстративними, але органічним, вважаю, є їхній зв'язок не з комедіями В. Шекспіра і ренесансним тлумаченням комічного, а з комедією доби Реставрації, зокрема із творчістю Шерідана. Тож уживану авторкою терміносполуку «веселі комедії» варто було б уточнити, чи йдеться про запропоновану О.Голдсмітом у «Досвіді про театр або Порівнянні веселої і сентиментальної комедії» як дефініцію і його творів, і творів Шерідана, чи про відому типологію «веселі» – «понури» комедії щодо творів Шекспіра.

Переконливими є спостереження дослідниці щодо Г. Гауптмана, який урізноманітнює парадигму натуралістичної драми темою митця (можливо, варто було б зіставити її комедійне прочитання з трагедійним у драмі-феєрії «Затонулий дзвін»). Завдяки формулюванню спільного стилістичного комплексу (прихований зміст, детективна інтрига, відкритий фінал), які стають чинниками жанрової специфіки творів Вайлда, Гауптмана, Карпенка-Карого, Г.І. Ступницька розміщує їх в одному типологічному просторі. Ще одним аргументом авторської концепції є обстоювання думки про поліфонічну систему конфліктів у комедіях і позиція щодо творів Кропивницького, які характеризуються «синтетичним переходом від традиційних до новаторських прийомів і засобів естетичного освоєння світу, що супроводжується сміхом» (с. 104) та про суголосні модерністському тематичному колу мотиви духовного поступу і жіночої емансипації, моральної вищості персонажа над оточенням, як у п'єсі «Супротивні течії» (с. 113). Цікавим є і дослідницький погляд на комедії Б. Шоу, Г. Гауптмана й О. Вайлда крізь призму контрасту, де виявляються контрасти моральні, світоглядні, соціальні, очікуваного і дійсного тощо.

Розділ третій – *«Комедійний жанр в англійській, німецькій та українській драматургії: дискурс особистості»* – присвячений висвітленню питання кореляції в комедіях кінця XIX – початку XX ст. авторських концепцій особистості з уявленнями доби про людину. Завдяки глибокому аналізу психології персонажів, мотивації їх вчинків, дисертантка висновує про трансформацію в жанровій природі комедій, які набувають трагікомічних рис та відповідають інтересові письменників-натуралістів до відтворення спадкових хвороб і паталогії, двобічній детермінованість персонажів (як, наприклад, у Г. Гауптмана). Аналізуючи діапазон жіночий характерів, дослідниця виходить на проблему національного морального ідеалу та специфіку його відтворення в комічних текстах.

Висновки до дисертації значні за обсягом (тому і трапляються повтори), але логічно вмотивовані, переконливі, сконцентровано відтворюють сутність усього дослідження.

Про ґрунтовну обізнаність із широким колом питань, що порушені в дисертації, свідчить і список використаних джерел. Але залишається питання, чи була потреба збільшувати і так значний (285 позицій) список дублюванням дисертацій чи монографій їхніми ж авторефератами чи, скажімо, дослідженнями американської прози чи української античності, навіть якщо

це праці з компаративістики чи імагології. Разом із тим з огляду на предмет і період дослідження варто було б долучити до осмислення «Словник театру» П. Паві, вже хрестоматійний «Дискурс українського модернізму» Соломії Павличко, а задля вирішення означеного завдання схарактеризувати персонажів як «архетипні образи» (с. 20) не лише праці К.Г.Юнга, а й К.Керенї, Дж.Кемпбелла, Е.Ноймана, а також студії з психоаналізу, герменевтики, основні положення яких – у методології дисертації.

У цілому праця Г.І.Ступницької – результат системного та вдумливого осмислення специфічного художнього матеріалу, встановлення нової наукової оптики в його інтерпретації. *Разом із тим ознайомлення з дисертацією спонукає до дискусії:*

1. Як і належить науковому дослідженню, основні положення своєї дисертації Г.І.Ступницька виважує з позиціями відомих учених. Але не завжди «голос» авторитетів видається переконливим. Так, у першому розділі, характеризуючи комедію порубіжжя, Галина Ігорівна підкріплює свої спостереження цитатами з праць просвітителів Г.Є.Лессінга, Ф. Прокоповича, Л.С. Мерсьє. Погоджуюсь, що з погляду спадкоємності традиції такий контекст доречний, але розділ «Теоретичні та історико-літературні аспекти дослідження» серйозно виграв би за умови, що об'єктом аналітичних зусиль стали б праці «Квінтесенція ібсенізму» Б. Шоу, «Наміри» О.Вайлда, «Трагізм щоденного буття» М. Метерлінка як творців і теорії «нової драми», і її драматургічного унаочнення. Дисертантка апелює до Г.Є.Лессінга і далі, коли веде мову про індивідуальні характеристики персонажів (с. 154). Але тут варто було б зацентувати на їх модерністському трактуванні, де, на відміну від «добре зробленої» драми, дійові особи не так характери і щонайменше соціальні типи, як ідеї, світоглядні позиції.

В іншому випадку навпаки: саме на українському матеріалі можна увиразнити тяглість традиції реалізму, як, скажімо, у «Розумному і дурневі» І. Карпенка-Карого, де персонажі Михайло і Данило не так «взірець своєрідного осмислення вічних образів Каїна і Авеля» (с. 182), як свідчення розвитку традиційного мотиву протистояння двох братів, який активно розробляли і в прозі, і в драматургії доби Просвітництва (Г. Філдінг, Шерідан, Ф.Шиллер) у контексті проблеми впливу середовища і виховання.

2. Порівняльний аналіз комедій, що належать і спорідненим, і неспорідненим літературам, здійснений Г.І.Ступницькою, потребує ретельнішої уваги до специфічних – суспільно-політичних та духовно-естетичних – умов їх побутування. Відображення кризи вікторіанської ідеології та її критика (О.Вайлд, Б. Шоу), художня реакція на ідеї Ф. Ніцше і критика шовіністичних настроїв («Людина і надлюдина» і «Зброя і людина» Б. Шоу), драматургічне унаочнення ідей раннього модернізму (естетизму О.Вайлдом та натуралізму й неоромантизму Г. Гауптманом) і формування «нової драми» як «задоволення потреби, не втамованої Шекспіром» (Б. Шоу), постали на іншому підґрунті, ніж антиколоніальний пафос, пошук нової драматургічної форми для традиційної соціально заангажованої тематики з

виразною дидактичністю української комедії, репрезентованої І. Карпенком-Карим і М Кропивницьким.

3. Цікаво було б почути думку Галини Ігорівни щодо приналежності до спільної з досліджуваними драматургами генерації Дж.Голсуорсі, С.В.Моема, В.Винниченка та інших, твори яких злютовують контекст. За характером своєї творчості вони належать радше до зрілого (чи високого) модернізму: розвиваючи починання ранніх модерністів, все ж вирішували інші естетичні завдання в інших обставинах.

4. Щодо багатого на цікаві узагальнення і спостереження третього розділу, то, як на мене, дисертантка обрала різні чинники для аналізу дискурсу особистості: у п. 3.1 це образ митця, у 3.2 розмежовує персонажів за моральним критеріями, а в п. 3.3 визначальним є гендерний принцип. Можливо, виокремлення антиномії «конвенційна – неконвенційна особистість» чи таких типів, як «людина мистецтва», «людина успіху (кар'єри)», «людина дому (родини)» надало б розділу більшої стрункості.

Загалом текст дисертації свідчить, що дослідниця глибоко розуміє історико-літературний матеріал, володіє методологією герменевтичного аналізу із зосередженням на інтертекстуальній та структурно-семіотичній проблематиці. Проте трапляються стилістичні неоковирності («впадають в око самотутні погляди» (с. 4), «носії тієї чи іншої літератури» (с. 17, 26), «навчальні підручники та посібники» (с. 24), «тієї чи іншої» (замість) тієї чи тієї»), «модельні системи знаків <...> обстоюють визначальні ідеї боротьби» (с. 25), «комедія володіє прийомами» (с. 27), «вплив на її (комедії) логіку суспільної актуальності» (с. 33), «стрижнева засада драматурга» (с. 37), «згідно до висновку» (с. 47, с. 83) і «згідно висновку» (с. 53), «увиражений вододіл виразно проводить <А. Щербина>» (с. 49), «домінанти ... спричинилися» (с. 52), «непривабливі боки суспільних вад» (с. 60), «відмітні особливості поетики» (с. 67), «звільнення від стереотипів лицемірного покрою» (с. 71), «характеристики <...> характерів» (с. 154)) чи сумнівні твердження: «Компаративістика постає одним із найважливіших методологічних складників порівняльного аналізу» (с. 25) чи «Автори висміювали різноманітні процеси і явища, насичуючи їх думками, ідеями, філософською змістовністю» (с.43).

Проте висловлені зауваження та пропозиції ніяк не применшують значення дисертації. Праця Ступницької Г.І. є завершеним самостійним дослідженням, з наукового обґрунтованими положеннями, достовірність яких не викликає сумніву, а отримані результати сприятимуть подальшим дослідженням жанрових аспектів світової драматургії та мають перспективу практичного застосування. Це підручники і навчальні посібники з історії української та зарубіжної літератури, наукові праці різного формату та спецкурси і спецсемінари з порівняльного літературознавства.

Г. І. Ступницька солідно апробувала основні положення свого дослідження під час виступів на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, в опублікованих 2 монографіях, розділі навчального посібника

та статтях у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях, у тім числі й наукометричному.

Автореферат також уповні відображає основні аспекти дисертаційної роботи.

Отже, вважаю, що дисертація «Жанрові особливості комедії в англійській, німецькій, українській драматургії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» виконана на належному науковому рівні, відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., та № 567 від 27.07.2016 р.), її результати є важливими для сучасної компаративістики, а автор дослідження Ступницька Галина Ігорівна цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Гальчук О.В.

Гальчук О.В.
професор кафедри світової літератури